

До спеціалізованої вченої ради Д.35.052.19
Національного університету
«Львівська політехніка»
(79008, м. Львів, вул. Князя Романа, 1-3)

ВІДГУК

офіційного опонента

**на дисертаційне дослідження Гураленко Наталії Анатоліївни
«Ціннісно-сміслові константи суддівського пізнання»,
подане на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук
за спеціальністю 12.00.12 – філософія права**

Актуальність обраної теми. Сучасний стан та результати реформи судової системи в Україні виявили значні прогалини як в системі підготовки суддів, так і у формуванні ціннісно-сміслових концептів суддівського пізнання. Нагальну необхідність визначення констант суддівського пізнання хоча й можна гіпотетично оцінити, але їх доцільно застосовувати не лише з позиції публічного декларування, а в першу чергу - з точки зору правозахисної ефективності. Відповідно, щоб привести у дію «гарантійний механізм» суддівського пізнання, потрібне збалансування правового реалізму із реалізмом науковим. При цьому наукове осмислення судового дискурсу із зазначеної проблематики певною мірою врешті починає набувати первинних обрисів.

Основи наукового пізнання у цій сфері, як вірно зазначає автор, певною мірою представили фундатори та представники шкіл «вільного права» – Є. Ерліх, Ф. Жені, Г. Канторович, юриспруденції інтересів – Ф. Хекк, М. Рюммелін, П. Ертман, судової поведінки – Г. Шуберт, прагматичного інструменталізму – Р. Паунд, Б. Кардозо, правового реалізму – К. Ллевелін, К. Олівекрона, Дж. Френк, О. Холмс, правового процесу – Л. Фуллер, Г. Харт, інтерпретивізму – Р. Дворкін, екзистенціально-феноменологічної герменевтики – Г.-Г. Гадамер,

П. Рікер, А. Кауфманн, неокантіанського спрямування – Р. Штаммлер, Г. Радбрух, К. Касіо.

Водночас, незважаючи на посилену увагу до проблем судочинства, комплексний аналіз ефективних засобів організаційного, процесуального, методологічного забезпечення пізнавальної активності судді, свого розвитку практично не отримав. Жодним чином не применшуючи теоретичні досягнення відомих учених, усе-таки залишається невивченим той пласт ідей, який специфікує юридичні умовиводи щодо раціонально-опосередкованого, чуттєво-безпосереднього, ціннісно-епістемологічного, екзистенційно-смислового, логіко-технічного, досвідно-імплікаційного рівнів як незмінних основ механізму суддівського пізнання. Йдеться про константи пізнавальної діяльності судді, що неминуче трансформуються у процес здійснення судочинства. У вітчизняних дослідженнях подібний науковий ракурс застосовується, на жаль, доволі епізодично. У площині визначеного алгоритму ця проблематика набуває актуалізації як у рамках філософсько-правової й теоретико-правової наук, так й з позиції галузево-практичного осмислення.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Сформульовані автором наукові положення, висновки і рекомендації є **обґрунтованими**. Вони базуються на позиціях вдалого поєднання наукових досягнень минулих років та сучасних методологічних підходів до пізнання державно-правових явищ, зокрема традицію дослідження конститутивних характеристик судового доказування у світлі теорії аргументації, риторики судового дискурсу, сутності мовленнєвої комунікації у судовому процесі.

Усебічне висвітлення обраної теми зумовило використання сучасного методологічного інструментарію, що формує систему філософсько-світоглядних підходів, загальнонаукових, спеціально-наукових та приватних методів, що забезпечує об'єктивне вивчення предмету дослідження. Ефективність засобів дослідження підтверджена його результатами. Для їх досягнення

використовувалися: системний метод; метод моделювання; діалектичний метод; метод критичного аналізу; описовий; системно-структурний і порівняльно-правовий методи; логіко-семантичний метод; герменевтичний метод, вміле послуговування якими підтвердило фаховість дисертанта та одержаних дослідницьких висновків.

Водночас, обґрунтованість одержаних автором наукових результатів підтверджується використанням широкої джерельної бази (615 найменувань), проведеною роботою щодо їх систематизації та використанням різних підходів до оцінки інформації, що містяться в них.

Достовірність і новизна наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Викладені в роботі положення сформовані на ряді теоретичних здобутків, що слугували об'єктивним ґрунтом для добре аргументованих висновків, у яких простежується самостійна авторська концепція із умотивованими судженнями. Це одне із перших у вітчизняній філософії права комплексних досліджень, що визріли на підставі як аналітико-прикладних спостережень у сфері судочинства, так і творчо осмислених теорій подальшого опрацювання проблем суддівського пізнання.

Авторська модель науково-теоретичного та методологічного дослідження проблеми суддівського пізнання здійснена через концептуальне осмислення його ціннісно-епістемологічного, екзистенційно-сислового, логіко-технічного, досвідно-імплікаційного константних рівнів в аспекті переоцінки аксіопраксеологічних основ сучасної правозастосовної і правотворчої практики. (сторінка 8 автореферату). До того ж, достовірність одержаних результатів підтверджується не лише їх науковою значущістю, у вигляді певної системи здобутих дисертантом нових знань, що сприяють переосмисленню основних принципів та ідей, уніфікації базових понять і категорій філософії права, а й їх практичному застосуванні на сучасному етапі реформування судової системи.

Вартісними для розвитку фундаментальних основ філософії права є й інші положення наукової новизни:

- визначено суддівське пізнання як мисленнево-аргументаційний процес гносеологічного порядку одержання суддею істинного знання про фактичну сторону справи, закономірності відновлення буттєвої рівноваги правової дійсності у формі справедливості;

- охарактеризовано суддівське пізнання у ціннісно-деонтологічному спрямуванні – як вияв світоглядних, духовних, моральних орієнтацій судді; в ідентифікаційно-констатувальному спрямуванні – як показник забезпечення синергії результативності встановлення узаконених пріоритетів суддівської діяльності; у перспективно-орієнтувальному спрямуванні – як чинник встановлення максим вільнодемократичного правосуддя;

- розглянуто експлікацію чуттєво-безпосереднього ступеня суддівського пізнання через інтуїтивно-когнітивну модель прийняття судового рішення, якій властиві процедури екзистенціального переконання, інтуїтивні конструкції правового чуття справедливості та постраціоналізація вже арефлексивно сприйнятої ситуації;

- обґрунтовано логіко-рефлексивну інженерію суддівського пізнання як модель юридичного мислення, проєктовану вимогами обґрунтованості, переконливості, критичності, логічної послідовності, повноти та чіткості суджень, формалізованої «механічності» прийняття рішення у справі, оперування логіко-прагматичними прийомами юридичної аргументації, максимами виконання закону з метою уникнення упередженості та проєктування псевдоцінностей;

- визначено антиномічні концепти нормативного й казуального, загального й одиничного, абстрактного й конкретного, матеріалістичного й ідеалістичного, трансцендентального й догматичного, суцього й належного, природного й позитивного, тактико-технічного й духовно-екзистенціального, духу права й букви закону, статичності формально-логічної системи й динаміки суспільного життя як зумовлені дуалістичним сприйняттям права невичерпні джерела пізнавальної діяльності судді;

- досліджено у контексті аналізу співвідношення класичної пізнавальної стратегії з її атрибутивними ознаками логоцентризму, фундаменталізму, догматизму, з механічно-детерміністським поясненням соціально-правових явищ, абсолютизацією достовірного знання та некласичної гносеологічної установки з її базовими принципами нелінійності, комунікативності, подолання абстракції суб'єкт-об'єктного правовідношення, актуалізацією відносно істинного знання та синергетичного ефекту правового регулювання;

Композиційні елементи дисертації логічно і послідовно підпорядковані її змістовій інтенції (наміру).

Зокрема,

- розділ 1 «Історіографічний огляд проблематики та аналіз методологічних підходів» (сторінки 20-67 дисертації) складається із двох підрозділів, побудованих на аналізі наявних у гуманітаристиці підходів та оцінок основних парадигм пізнання, у яких здійснено ретроспективний аналіз концептуальних підходів до розуміння суддівської діяльності у західноєвропейській та американській правових доктринах, а також запропоновано алгоритм співіснування класичної і некласичної методологій пізнання права;
- у розділі 2 «Ціннісно-епістемологічний рівень як константа суддівського пізнання» (сторінки 68-110 дисертації), який містить три підрозділи, автор опрацював та осмислив сутнісну природу суддівського пізнання через ціннісно-деонтологічне та цілеорієнтаційне спрямування;
- розділ 3 присвячений темі «Екзистенційно-смысловий рівень як константа суддівського пізнання» (сторінки 111-198 дисертації), складається з трьох підрозділів та поглиблює аналіз проблеми суддівського пізнання через інтуїтивно-трансцендентальне, інтерпретаційно-семантичне та соціокультурне спрямування;
- розділ 4 «Логіко-технічний рівень як константа суддівського пізнання» (сторінки 199-254 дисертації) складається із трьох підрозділів, у яких

здійснено аналіз суддівського пізнання через раціонально-понятійне, логіко-рефлексивне, дедуктивно-сілогічне спрямування;

- у розділі 5 «Досвідно-імплікаційний рівень як константа суддівського пізнання» (сторінки 255-316 дисертації), котрий складається із трьох підрозділів, автором розкрито сутнісну природу суддівського пізнання через інформаційно-комунікативне, форонетично-аргументаційне спрямування.

Змістове навантаження усіх частин роботи, що репрезентують поставлену проблему та способи і методи її розв'язання, засвідчують сконденсованість ідеї дослідження сутності суддівського пізнання в її сучасному баченні і розв'язанні, що відповідно поглиблює та розширює межі філософсько-правової теорії.

Структура роботи, формулювання об'єкту, предмету, мети дослідження, а також методів вирішення конкретних дослідницьких завдань загалом не викликають зауважень. Загальні висновки та висновки щодо окремих питань теми дослідження змістовні і, беззаперечно, мають вагоме значення для філософсько-правової науки.

Не лише теоретичним здобутком, але й прикладним аспектом ця робота спричиняє поступ практики дослідження проблемних питань суддівського пізнання, що підтверджено актом впровадження у практичну діяльність Головного територіального управління юстиції у Чернівецькій області від 3 жовтня 2016 року та актом впровадження у практичну діяльність Апеляційного суду Чернівецької області від 12 січня 2017 року (сторінка 10 автореферату). Відтак слід зробити висновок, що авторська позиція із міждисциплінарної площини теоретизації сягає у площину практичної філософії.

Повнота викладу одержаних результатів в опублікованих працях. Основні положення та результати дисертації викладені в одноосібній монографії та в 49 публікаціях, з них 1 монографія, 27 наукових статей, 22 з яких – у журналах і збірниках, що входять до переліку фахових наукових видань України; 5 статей – у періодичних іноземних виданнях (Республік Молдови, Російської

Федерації, Словаччини), а також у 21 тезах виступів на науково-практичних заходах.

Автореферат повністю розкриває структуру дисертаційної роботи, а його зміст ідентичний основним положенням дисертації.

Оцінка мови і стилю дисертації. Дисертація написана літературною українською мовою у науковому стилі.

Робота виконана відповідно до вимог Закону України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» від 02.06.2016 р. № 1401-VIII; Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 р. № 1402-VIII; Закону України «Про забезпечення права на справедливий суд» від 12.02.2015 р. №192-VIII; Закону України «Про Вищу раду правосуддя» від 21.12.2016 р. № 1798-VIII; Закону України «Про відновлення довіри до судової влади в Україні» від 08.04.2014 р. № 1188-VIII; Стратегії сталого розвитку «Україна–2020», затвердженої указом Президента України від 12.01.2015 р. № 5/2015; Стратегії реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015–2020 рр., затвердженої указом Президента України від 20.05.2015 р. № 276/2015; Концепції реформування судової системи України, затвердженої рішенням Правничої Асамблеї Асоціації правників України від 19.09.2014 р. № 116, а також є складовою теми Львівського державного університету внутрішніх справ «Філософсько-правові та теоретично-історичні проблеми державотворення та правотворення в Україні» (державний реєстраційний номер 0109U007855) і наукового напрямку кафедри філософії та теорії права Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича «Право в системі соціальних норм» (державний реєстраційний номер 0111 U000185).

Водночас звертаємо увагу на ряд положень дисертації, які носять дискусійний характер і потребують уточнення та врахування під час захисту, а саме:

1. Автор на сторінці 24 під час дослідження генези концептуальних напрямів природи суддівської діяльності слушно зауважує, що «суддя, при

заповненні прогалин у позитивному праві повинен керуватися тими ж загальними цілями політики права (справедливість, загальна користь, баланс конфліктуючих інтересів), на яких має ґрунтувати свої рішення й законодавець. Відповідно цей процес... визначається вільним науковим (об'єктивним) пошуком права... Тому при цьому пошуку суддя повинен черпати натхнення у положеннях, які йому надають філософія, соціологія, психологія, етика, політична теорія, економічне вчення та інші соціальні науки». Крім того далі докторант додає, що «за цих умов важливу роль набуває особистісний, суб'єктивний розсуд судді, через який він має прагнути встановити вищевикладені базові об'єктивні цілі права». Погоджуючись з автором, щодо важливості врахування всіх цих критеріїв, можливо за доцільне запропонувати в роботі застосовувати більш систематизовані філософсько-правові підходи щодо вирішення цих завдань.

2. Потребує додаткової деталізації та розвитку використані автором досить цікаві теорії, а саме: «динамічного тлумачення» та «автономного значення», які за задумом, спрямовані на налагодження суддею при прийнятті рішення дієвого балансу «писаного права та потреб суспільства», сторінка 30. Зокрема, йдеться про поширену проблему тлумачення суддею положень нормативно-правового акта у такому значенні, що, на його погляд, відповідає певним абстрактним та формальним догмам та вимогам сучасної правової парадигми. Власне, коли старі правові рішення перестають відповідати потребам та умовам життя, що змінилися, суди зобов'язані оновлювати право.

3. Більш чіткого аналізу потребує структуризація ознак раціонального та інтуїтивного пізнання. Під час прилюдного захисту пропонуємо автору додатково зупинитися на ролі істинності та справедливості, як кінцевої мети суддівського пізнання (сторінка 110) та кореляції цих принципів з інтуїтивно-трансцендентальним пізнанням, яке «дозволяє, врешті-решт, проникати в одвічну сутність предмета, забезпечувати максимально достовірне знання і

наближати індивіда (дослідника) до більш повного осягнення зовнішніх аспектів». Параграф 3.1, сторінка 116.

4. На сторінках 139-140 автор робить висновок, що «формування розсуду – мисленнєвий процес, у результаті якого потреба з невизначеної кристалізується у виразну та усвідомлену, сприймається як необхідність, до якої слід прагнути. У такому процесі інформаційно-попереджувальна функція свідомості виявляється у двох планах: по-перше, перш ніж реалізуватися в безпосередньо практичній формі, діяльність здійснюється в ідеальному плані, на рівні «чистої» інформації; й по-друге, щоб отримати бажаний результат, суб'єкт кожен акт свідомої практичної дії, перед тим як реалізувати в дійсність, кілька разів ніби «програє» подумки». Здається, характеристика «формування розсуду» постає дещо не повною без комунікаційної складової цього процесу, тому пропонуємо також враховувати і цю складову.

5. Глибока криза вітчизняного інституту судової влади, про яку вже тривалий час заявляють критики вітчизняної філософії права, виявляється, окрім недостатності оригінальних ідей, ще і в зникненні дискусій із фундаментальних правових питань. Водночас, докторант у своїх оцінках надзвичайно коректний з науковими здобутки попередників.

Потенціал критичності, як відомо, - це ґрунт для ідей. Дисертанту недостатньо лише зазначати, що «порушуючи питання щодо суперечності, яка виникає при виборі стилю викладення визначеної юридичної ситуації з позиції використання мовно-сміслових прийомів (а саме ясність – точність), можна констатувати ситуацію замкнутого кола: чим менш переконливе й зрозуміле судове рішення для його адресатів (сторін та інших осіб, що беруть участь у справі), тим більша ймовірність виникнення сумнівів у його справедливості й оскарженні. Водночас чим ясніше й простіше складене судове рішення, тим більша ймовірність виникнення сумнівів з приводу окремих його положень у вищій інстанції», як це робить автор на сторінці 198. Слід сміливо пропонувати своє наукове бачення вирішення цієї дійсно актуальної та дискусійної проблеми.

6. На сторінці 280 дисертант резюмує, що «у суддівській діяльності активність – це не лише запорука успішної роботи, можливість підвищення власного професійного рівня, а й профілактика професійної деформації та можливість не замикатись у собі». Хотілося б почути точку зору автора щодо спроможності та ефективності застосування інших науково-практичних запобіжників розвитку професійної деформації у представників вітчизняного суддівського корпусу.

7. Цікаве та ґрунтовне дисертаційне дослідження Гураленко Н. А. набуло б більш колоритного забарвлення, як би подальшого розвитку з точки зору національної ідентифікації суддів набула теза, що «саме юридичне мислення є важливим індикатором визначення особливостей правової культури в рамках конкретного національного типу» сторінки 308-309. Однак, можливо, вплив етносоціокультурних чинників на процес суддівського пізнання, стане подальшим напрямом наукових розвідок дисертанта.

Вищезгадані зауваження потребують додаткових пояснень автора під час прилюдного захисту дисертації у спеціалізованій вченій раді, проте, загалом, не впливають на високу оцінку проведеного дисертаційного дослідження і дозволяють оцінити його як завершену наукову роботу, в якій вирішено актуальну наукову проблему дослідження ціннісно-сміслових констант суддівського пізнання.

Висновок щодо відповідності дисертації встановленим вимогам ДАК України. Автореферат відображає зміст дисертації, дозволяє скласти цілісне уявлення не лише про загальний напрям наукового пошуку автора, але й про змістовну частину дисертації. Дисертаційне дослідження та автореферат дисертації відповідають вимогам ДАК України щодо оформлення у частині структури, наукового стилю та літературної мови.

За змістом дисертації, її методологічною основою, специфікою авторського пошуку та характером висновків, що представлені в роботі, можна стверджувати,

що дисертація повною мірою відповідає обраній спеціальності 12.00.12 – філософія права.

В цілому є всі підстави зробити висновок, що докторська дисертація Гураленко Н.А. є цілісним та оригінальним дослідженням. Результати проведеного дослідження мають наукову цінність і заповнюють ті прогалини у висвітленні онтологічних проблем права, які об'єктивно існували в філософсько-правовій думці. Це дає підстави вважати роботою такою, що як за формальними, так і за змістовними ознаками відповідає всім вимогам, що висуваються до докторських досліджень в галузі філософії права, а, отже, її автор – **Гураленко Наталія Анатоліївна** – заслуговує на присудження наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.12 – філософія права.

Офіційний опонент:

професор кафедри соціально-гуманітарних
та правових дисциплін Київського інституту

інтелектуальної власності та права

Національного університету

«Одеська юридична академія»,

доктор юридичних наук, доцент

Д. В. Андрєєв

*директор з наукової роботи
д.ю.н.*

Григоренко